

ТЕОЛОШКИ ПОГЛЕДИ

ВЕРСКОНАУЧНИ ЧАСОПИС

БЕОГРАД, 1976.

ГОДИНА IX

БРОЈ 3

ИСИХАЗАМ КАО ОСВАЈАЊЕ УНУТАРЊИХ ПРОСТОРА

Свједоци смо једног необично интересантног феномена: у наше дане све више се буди интересовање за тзв. мистику и уопште мистичке и тајанствене појаве. То је очевидан знак почетка преоријентације човјекових интересовања. Јер скоро сва човјекова дјелатност последњих неколико вјекова, особито дјелатност европско-америчког човјека, била је усмјерена на освајање космоса и материје, на освајање спољних простора. Та једностраност је проузроковала отуђење човјека од његових унутарњих простора и довела до раздора између човјековог бића и његовог дјеловања: површине спољњег свијета као да су прогутале дубину човјековог бића. Но чим човјеково биће оплича и оповршина се, свијет му постаје узак. То је потпуно природно: човјек је по својој природи дубљи и шири од космоса у коме пребива, отуда је и његова глад за дубином и ширином незаситива дубинама и ширинама ове материјалне стварности.

Да се та дубља тражења јављају и код нас, свједок је интересовање које се пробудило последњих деценија, у Цркви и ван ње, за духовни покрет звани „исихазам“ или „паламизам“. Тај покрет који је дошао до изражаја особито у XIV вијеку и који је органски повезан са личношћу св. Григорија Паламе (необично је важно да се подвуче да је њему Црква посветила другу недјељу Часног поста), био је код нас дуго времена заборављен, а од појединаца, под утицајем западне литературе, понекад и презрен. Шта је дакле „исихазам“? Је ли он стварно, како су неки хтјели да га прикажу, „болесни мистицизам“ прошлости или је нешто сасвим друго? — Сматрамо да су Недјеља св. Григорија Паламе и свети дани „пучине“ Часног поста, као призив на цјелосни духовно-тјелесни преображај, необично прикладни за размишљање о овом значајном духовном покрету за историју Православља и за духовни живот уопште.

ИСИХАЗАМ — СРЦЕ ДУХОВНОГ ЖИВОТА

Прво да видимо шта управо значи ријеч „ИСИХИЈА“? — Буквално, она значи: МИР, МИРОВАЊЕ, ТИШИНА. Међутим, код православних подвижника она је од давнина значила нешто много више

и имала један дубљи смисао. Оно што карактерише човјека и свијет у коме живи, то је стални немир и промјенљивост. Отуда човјек стално чезне за спокојством. И као што нам искуство свједочи да се мирно море не налази на морској површини него у дубинама мора, тако, по опиту светих подвижника, и унутрашњи мир твари и човјека треба тражити у дубинама човјека и твари, и „с оне стране” тих дубина. ИСИХИЈА и јесте управо то: тражење тог и таквог унутарњег мира који „превазилази сваки ум”. Она није просто спокојство, налажење мирног мјеста за живот и пребивање, него битијно сабирање људског бића и жића у свој центар („срце”); а преко њега сабирање у Богу и Богом, као јединим извором сваког истинског мира. Отуда је најбољи превод на српски ријечи „ИСИХИЈА” онај који је дао о. Јустин Поповић: МОЛИТВЕНО ТИХОВАЊЕ. Јер то сабирање може се постићи само кроз вјеру, покајање, пост и молитву. Тиховање не значи пасивност. Оно претпоставља огромни духовни напор и борбу против страсти које су праизвор цјелокупне људске расејаности и разбијености. Док је пророк Мојсије ћутао, каже св. Григорије Палама објашњавајући тај мир, чуо се глас Божји: „зашто вапијеш к мени” (Изл. 14, 15). То је ћутање гласније од говора, тишина која прераста у дубински вапај бића. Ко задобије такво молитвено тиховање, каже св. Јован Лествичник, спознао је дубину тајни.

„Исихија” такве врсте и уопште исихазам обично се везује за горе поменути духовни светогорски покрет из XIV вијека. Но ако се ствари мало дубље посматрају, он је карактеристичан за цјелокупни православни духовни живот. Довољно је погледати, на примјер, у древни „Отачник”, збирку изрека египатских старца, па да се човјек увјери да исихазам није неки нови изум него да он постоји одвајкада као начин живота и пут спасења. То је, уствари, Маријинско служење у ногу Исусових стално присутно у животу Цркве. Тако читамо у Отачнику, да кад је старац Арсеније упитао Бога како да се спасе, чуо је глас: „Арсеније бјежи, ћути, молитвено тихуј”. Тај позив старцу Арсенију уствари је призив на унутарње духовно дјелање душе, без кога је сав духовни живот као лишће без плода.

О исихастима говоре и Оци старохришћанске Цркве. У V вијеку се спомиње у палестинском манастиру Светог Саве неки пустињак Јован који проводи живот у „молитвеном тиховању”. О исихастима се говори и у Јустинијановом законодавству, помиње их и 41. канон Трулског сабора. Велики подвижник VI вијека, преп. Јован Лествичник, 27. Слово своје „Лествице”, која је извршила огромни утицај и на Истоку и на Западу, посвећује „Свештеном тиховању тијела и душе” и „разлици и разликовању мировања”. Исихија је и за њега идеал као и за многе прије њега. Он је, међутим, свјестан и опасности које она у себи крије. Зато препоручује непрестану обазривост и смирење које чува подвижника од обмане и од пада у гордост, ту „свеобухватну смрт”. Лествичник савјетује истинског искатеља духовног живота: „Непрестано помињање и мисао на Исуса нек се сједини са твојим дисањем и тек онда ћеш осјетити корист од молит-

веног тиховања". Овдје се, дакле, ради о непрестаном љубавном општењу са Христом, које има за циљ сједињење са Богом и са његовим „светим наднебесним огњем“, који неочишћене жеже а друге осветљује „по мјери савршенства“ (Слово 28).

Свети Григорије Ниски у тумачењу Псалама говори о Мојсију да је провео четрдесет година удаљен од људи, боравећи у „молитвеном тиховању“, сазерцавајући невидљиве ствари. И по преп. Исаку Сирину, „исихиа“ је врхунац савршенства и „мајка покајања“. Он је назива и „почетак очишћења“. По истом овом светитељу, ријечи су орган овог свијета; молитвено тиховање, које захтијева радикално одрицање од свијета као жеље тијела, похоте очију и гордост живота, употребљава радије као орган ћутање у коме је тајна будућег вијека.

Молитвено тиховање као непрестано хоћење човјека пред лицем Божјим, у органској је вези са вршењем свих јеванђелских заповијести. Вршење заповијести је припрема за више ступњеве духовног живота. Зато онај који би хтео да молитвено тихује а није се ослободио врлинским живљењем од духовних страсти и болести, личи на човјека који искаче из брода у море, сматрајући да ће на даски без опасности стићи на обалу (преп. Јован Лествичник).

Закон живота по св. Григорију Богослову се састоји у овом: „Бога треба више помињати него дисати“. Само тако се може остварити циљ хришћанског живота: постизање заједничарења с Богом, причешћа и виђења Бога. То је основна идеја исихаста свих времена, богословски потврђена и озакоњена у Цркви, прво кроз Ареопагитске списе а потом и у дјелима преп. Максима Исповједника. То су, заједно са Евагријем, Исаком Сирином, и особито преп. Симеоном Новим Богословом, духовни родоначелници светогорских исихаста.

Да се задржимо само на преп. Симеоону. И за њега, као и за светогорске исихасте (живео је крајем X и почетком XI в.), Бог је свјетлост и почива у неизрецивој свјетлости. Зато онај који постиже с Богом заједницу, — причешћује се Његове вјечне свјетлости, постајући и сам свјетлост. То се постиже кроз вјеру и врлине, од којих је по њему „ИСИХИА“ — најсавршенија; остале врлине су пут који њој узводи. Онај који молитвено тихује, каже светитељ, треба да, као блудница, држи и љуби на духован начин и сузама облива ноге Исусове. Или као слушкиња чије су очи упрте у руку госпође њене (Пс. 123, 2), тако и он треба да гледа нетремице на руке Господа Бога свога. Треба да буде као невјеста која сједињена са Господом Христом лијеже и устаје у вјечни живот, или као ученици на Тавору који видјеше славу Његову и чуше глас Очев: „ово је Син мој возљубљени“, и падоше ничице говорећи као Петар: „добро нам је овдје бити“. Молитвени тиховатељ треба још да буде као Мојсије на врху Синајске Горе, да пребива тамо сам и да улази у облак, скривајући се од очију других. Ако буде тако радио, не само што ће видјети Бога „од позади“, него ће му се јасно открити лице Божије. И само Бога гледајући и од Бога будући гледан, и слушајући Његов глас, откриће се прво њему, на тајанствен начин, тајне

Царства Божјег, а потом ће он другима дати закон; просветлиће се а онда ће и друге свјетлошћу знања просветити; биће помилован на ће онда и сам друге миловати. Такав тражи и добија, па кад добије — раздаје онима који од њега траже; одрешује се свеза зла а потом одрешује и сам друге.

Незаситива жећ и глад за Богом и вјечном Божанском свјетлошћу је основна покретачка снага радикалног одрицања од свијета које тражи преп. Симеон. Ту се не ради о некаквом апстрактном философском или религозном мистицизму, него о опитном светогорском и световрлинском реализму. То је жећ крштене и у свјетлост Тросунчаног Божанства навијене душе, за општењем са историјским Христом Богочовјekom, у Цркви Бога живогa, силом Духа Светога, кроз очишћење и духовну борбу.

Да та жећ није само својство монаха или пустињака, него да је у природи свих хришћана, свједочи преп. Петар Дамаскин на око 200 година прије Симеона Богослова. „То је подвиг, каже он, који је потребан свима људима, било дјелимично било цјелосно. Без њега је немогуће задобити духовно знање и смиреноумље; онај који га ште, постају му преко њега јасне у божанским Писмима и свим тварима скривене тајне.” Без молитвеног тиховања, тврди исти светитељ, не можемо се очистити ни спознати нашу слабост и демонско лукавство; нећемо бити у стању ни да схватимо Божју силу и Промисао из божанских Ријечи које читамо или пјевамо.

СВЕТОГОРСКО ЖИВЉЕЊЕ ПО БОГУ

Управо на таквој жећи, еросу и подвигу сазидана је, расла, живјела и живи света Гора Атонска. Светогорски подвижници су од самог почетка пригрлили исихазам. Света Гора је, уствари, по самој својој природи била мјесто „исихије” и истовремено „огњиште врлина”. Оно што пише за првог светогорског пустињака, преп. Петра Атонског, да је: „око своје душе, ум, непомично утврдио на небо, одрекао се дома, отаџбине, родитеља, сродника по крви и пријатеља, и рекавши свима збогом, боље речено без збогом, једноме свој живот посветио — живљењу по Богу...”, — то је било и остало јеванђелско правило живота свих његових духовних следбеника. За њега каже св. Григорије Палама, један од тих следбеника, да је својим умјереним и пуним уздржања животом „задобио силну умну снагу; строгим пак живљењем у молитвеном тиховању, срце своје је једноставно претворио у божанску колесницу, и друго небо, и Богу од неба милије пребивалиште. Укратко, у томе се и састоји враћање ума самом себи и сабирање или, премда је чудно и рећи, враћање ка уму свих душевних сила и делање по њему и по Богу.”

Кроз то сабирање свих душевних и духовних сила човјек се ослобађа од свог страственог односа према себи и свијету, скида са себе „одвратну маску” своје, од Бога и истинске свјетлости, отуђености. То је пут сабирања по тварима и ван себе разасутог човјековог

бића, пут задобијања истинског мира, дубине и богопознања, обожења кроз причешћивање божанском благодаћу и пут вјечног усавршавања и ка бољем напредовања. Исихаста такве врсте, одрекавши се свега богољубиво и богољубно, стоји пред Богом „глуп и нем”, побеђујући закон материје, а душа му се преображава божанском благодаћу, предајући и тијелу „знаке” божанске љепоте.

Тај исихастички метод освајања унутарњих простора пренет је са овог светогорског огњишта и међу словенске народе. Велики руски препородитељи: Антоније Печерски (оснивач руског монаштва), Мојсије Угрин, Нил Сорски, Серафим Саровски и остали саровски и оптински Старци прошлог столећа, били су велики љубитељи исихије, молитвеног тиховања.

СРПСКИ ИСИХАСТИ

Први познати подвижници код Срба: ПРЕПОДОБНИ ПЕТАР КОРИШКИ, ЈОАКИМ ОСОГОВСКИ и др., такође спадају у исихасте, будући да пустињаство по својој природи има исихастички карактер. И сам СВЕТИ САВА, пород Свете Горе и отац Српске духовне историје, цијелог свог живота био је разапет на крсту двоједне љубави: љубави према молитвеном самовању и љубави према духовном просветљењу свог народа. Он не само да се „дивио животу непрестаног молитвеног узвишавања ума од земаљског Богу” код светогорских подвижника него је сам упражњавао такав начин живота и чезнуо за њим свим својим бићем. О томе свједоче не само КАРЕЈСКА ИСПОСНИЦА и СТУДЕНИЧКА „МОЛЧАЛНИЦА” него и сав његов животни став и стално повраћање Светој Гори. Он са великим узбуђењем мисли на „свету и слатку пустињу”, а посебно на колијевку источног монаштва — Палестину, Египат, Синај. Он је био и остао велики поклоник Синајског схватања подвижништва. Дух исихастичке атмосфере прожима многе службе и житија српских светитеља прије XIV в. Тако читавих сто година пре избијања исихастичког спора у Светој Гори пјесник пјева у служби Светом Сави у духу чистог исихазма:

„Успавао си страсти и многолике валове
божанским усхоћењима и неослабним чистотама
те на невечерњу свјетлост уснућем засјао јеси. . .”

Без сумње истог духа је био и Архиепископ Данило II као и многе друге значајне личности наше духовне прошлости, особито оне које су прошле кроз ман. Хиландар. И до данас је остао недовољно испитан утицај монаха Синаита који су основали низ манастира по Србији и кроз њих посејали у душу нашег народа дух синајске исихије. Да је ПРЕП. РОМИЛО РАВАНИЧКИ био чисти исихаста, јасно свједочи његов животопис, као и чињеница да му је духовни учитељ био велики молитвени тиховаатељ ГРИГОРИЈЕ СИНАИТ.

Имали смо и у наше дане неколико значајних личности које су се трудиле да продуже, по Божјем призивању, старо предање молитвеног тиховања. Да поменемо познатог СТАРЦА ТЕОКЛИТА из Студеничке испоснице, СТАРЦА СИМЕОНА из ман. Дајбаба и потпуно непознату сељанку из Врака код Скадра, БЛАЖЕНУ СТЕВКУ БУРЧЕВИЋ. Ова чудна сељанка, која је после протеривања Срба из Албаније (1933. г.) живјела у једном селу на Косову и последње дане провела у битољском сиротишту „Богдај” (умрла као монахиња Стефанида 1945. год. од рана које је задобила од Немаца), оставила нам је „Исповијести” ријетке духовне дубине и потресног садржаја (Исповијести се чувају у рукопису).

ИСИХАЗАМ СВ. ГРИГОРИЈА ПАЛАМЕ

Основно начело исихазма свих времена је било: прво треба БИТИ па онда ДЕЛАТИ. Прво је коријен и извор другог; друго је незамисливо без првог а и прво има потребу да се открива и остварује другим. Човјек треба да сретне живог Бога, па тек онда да проповиједа убедљиво и вјерно Његову свету и неизрециву тајну. То је суштина и исихазма св. Григорија Паламе. Он и исихасти XIV вијека не уводе ништа ново. Радило се просто о оживљавању и мисаоном продубљивању нечега што је постојало у Цркви вјековима као опитна стварност и као начин по Богу живљења. Оно што би се могло сматрати као новина у исихазму XIV вијека јесте БОГОСЛОВСКО-ДОГМАТСКО удубљивање и образложење тог духовног искуства Цркве. Светогорски исихазам и уопште светопредањско црквено искуство добијају у лицу св. Григорија Паламе свог богослова „теоретичара”. Основни проблем овог светогорског спора са далекосежним последицама био је проблем могућности или немогућности реалног општења са Богом, као и начина којим се то општење може остварити. Калабријски хуманиста Варлаам са својим присталицама, који су били под јаким утицајем грчке философије и западне схоластике аристотеловски оријентисане, или су порицали могућност стварног општења са Богом или су му придавали симболично-интелектуални карактер. Бог се, по њима, може спознати само преко природе или преко тварних симбола, којима се Он открива човјеку. Свети Григорије је одмах осјетио да се ту ради о скривеном избацавању Бога из историјске стварности, па је одлучно устао против таквог сакаћења хришћанске визије односа између Бога и његове творевине. Свој став он заснива на библијском парадоксу: Свето Писмо тврди, с једне стране, да „Бога нико никад није видео” нити га може видјети, али с друге стране, свједочи да су „блажени чисти срцем јер ће Бога видјети”. Из тога је Светитељ изаткао свој богословски парадокс, заснован на Христовом оваплоћењу и вјековном искуству Цркве: Бог је по СУШТИНИ неприступан, неизрецив, неописив, а по Својим вјечним божанским СИЛАМА и ЕНЕРГИЈАМА Он је — Живот нашег живота, Мудрост наше мудрости, Нада наше наде, Истина наше истине, Свјетлост наше свјетлости, Срце нашег срца;

преко њих Он је Творац свијета, Промислитељ његов и Животворац. Бог је у самом искуству исихаста, ако је могуће тако се изразити, — СКРИВЕНО-ОТСУТНА ПРИСУТНОСТ. Као „присутност” Он је „Царство Божје” у нама, Он је Таворска Свјетлост — СЛАВА лица Христовог, коју су видјели Апостоли на Тавору, реално присутна у свима онима који јој кроз вјеру и врлински живот пригове мјесто у своме срцу. А то и јесте смисао хришћанског живота: да човек постане заједничар вјечне Божанске славе.

То пребивање Бога у нама и нас у Богу, као наше заједничарење у Божанској вјечној слави и преображавање Божанском свјетлошћу, односи се на сво психофизичко биће човјеково. Оно претпоставља и захтијева наш и тјелесни и духовни подвиг. Смисао свега нашег труда је да се све наше биће, колико је то нама људима могуће, сабере у молитвени вапај и цјелосно хоћење пред лицем живог Бога. Оно што је највише изазивало Паламине противнике, затрване платоновско-дуалистичким презиром ка тијелу, као и многе после њих који су се изругивали „гледању у пунак” исихаста, ради виђења Божанске свјетлости, — то је управо тај значај који Свети Григорије придаје тијелу у духовном животу. Светитељ је свјестан да је после васкрсења Христовог тијела свако људско тијело и људска кост — светиња и храм Духа Светог. Као и сва Божја творевина, тијело је призвано, као и душа, да буде храм Божји а да би то постало потребно је да својим постом, чистотом и смирењем и сабирањем — одријеши крила душе и ослободи је за Божански бескрај, и његово скривено откривање у њеним дубинама.

ПРИЗИВ НА МОРАЛНУ РЕВОЛУЦИЈУ

Ето шта су исихасти били и остали: свједоци могућности и неопходности за човека сваког доба, прије свега и изнад свега — тог освајања божанског бескраја, скривено-откривеног у дубинама сваког људског срца, и с оне стране тих дубина; у „срцу” космоса и његовој последњој тајни, и са оне стране те тајне. Човек, освајајући просторе око себе, као да је заборавио на много бескрајније просторе у себи. Цветање спољашњег прогреса наше техничке цивилизације као да прати све опаснија морална унутарња закржљалост. Недавно је објављена у новинама карикатура суперсоничног авиона, испод које је писало: „човјеков научни прогрес”, а поред ње карикатурица са натписом: „човјеков морални прогрес”. Незајамљиво човјекова жеђ за освајањем спољашњих простора осакатила је човјекову унутрашњост, а кроз то и односе међу појединцима и заједницама. Човек као да се излио, као ријека, из свог корита, па се сад налази у опасности да га исуше сунчани зраци, да га испаре са лица земље. Отуда је Солжењицин безброј пута у праву кад тврди да „ако се ми не промијенимо са нашим незаситивим „прогресом”, човјечанство ће, при било каквој варијанти свог развоја, нестати у XXI вијеку — због дегенерисаности и истрошености, бесплодности и загађености планете.”

Предосјећање те опасности управо и буди интересовање код најдалековидијих умова нашег доба за дубље људске стварности. Тиме се да објаснити и интересовање за исихазам, како на Истоку тако и на Западу. Јер исихазам је стални призив на једину истинску револуцију и преображај овога свијета: призив на моралну револуцију и преображај; на продужење и проширење човјека — вјечно-присутним Божанским бескрајем. Призив на откривање Царства Божјег у нама.

јеромонах др. АМФИЛОХИЈЕ (РАДОВИЋ)